

TALABALARDA OILAVIY QADRIYATLARGA IJOBIY MUNOSABATLARNI RIVOJLANTIRISHDA QADRIYAT KATEGORIYLARI MAZMUNI

Axmedov Aminjon Amrullayevich,
Buxro davlat universiteti stajyor tadqiqotchisi

Maqolada mamlakatimizda oilaga e'tibor, uning jamiyat hayotidagi o'rni, yoshlarga oid davlat siyosatining amalga oshirilishini ta'minlash, oilani qo'llab-quvvatlash, mustahkamlash va himoya qilish, oilaviy qadriyatlarni saqlash masalalari ustuvor vazifalardan biri ekanligi, oilaviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o'rni, har bir oilaga xos bo'lgan, oila uchun zarur hayotiy maqsadlarni belgilaydigan, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni tashkil etadigan mezon ekanligi, uning shakllanish jarayoni o'z ichiga ijtimoiy, psixologik, professional-pedagogik, shaxsiy-o'zgartiruvchi, motivatsion-qadriy, rivojlantiruvchi, ma'naviy-ahloqiy, xulqiy funksional komponentlarni olishi va o'zaro bog'liqligi haqida so'z boradi.

Kalit so'z: oila, jamiyat, davlat siyosati, oilaviy qadriyatlar, hayotiy maqsad, mezon, ijtimoiy, psixologik, professional-pedagogik, shaxsiy-o'zgartiruvchi, motivatsion-qadriy, rivojlantiruvchi, ma'naviy-ahloqiy, xulqiy funksional komponentlar.

СОДЕРЖАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ КАТЕГОРИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЗИТИВНОГО ОТНОШЕНИЯ К СЕМЕЙНЫМ ЦЕННОСТЯМ У СТУДЕНТОВ

В статье внимание к семье, ее роли в жизни общества, обеспечению реализации государственной политики в сфере молодежи, поддержке, укреплению и защите семьи, сохранению семейных ценностей являются одной из приоритетных задач в нашей жизни. стране, роль семейных ценностей в воспитании молодежи, каждая из которых является критерием, характерным для одной семьи, определяющим необходимые жизненные цели семьи и организующим отношения между членами семьи, процесс ее формирования. включает в себя социальный, психологический, профессионально-педагогический, личностно-изменительный, мотивационный - говорится, что он приобретает ценностный, развивающий, духовно-этический, поведенческий функциональные компоненты и их взаимообусловленность.

Ключевые слова: семья, общество, государственная политика, семейные ценности, жизненная цель, критерии, социальный, психологический, профессионально-педагогический, личностно-изменительный, мотивационно-ценностный, развивающий, духовно-нравственный, поведенческий функциональные компоненты.

CONTENT OF VALUE CATEGORIES IN THE FORMATION OF POSITIVE ATTITUDE TO FAMILY VALUES AMONG STUDENTS

In the article attention to the family, its role in the life of society, ensuring the implementation of state policy in the field of youth, support, strengthening and protection of the family, preservation of family values are one of the priority tasks in our life. country, the role of family values in the education of young people, each of which is a criterion specific to one family, determining the necessary life goals of the family and organizing the relationship between family members, the process of its formation. includes social, psychological, professional and pedagogical.

Key words: family, society, public policy, family values, life purpose, criteria, social, psychological, professional and pedagogical, personal and educational, motivational and value, developmental, spiritual and moral, behavioral functional components.

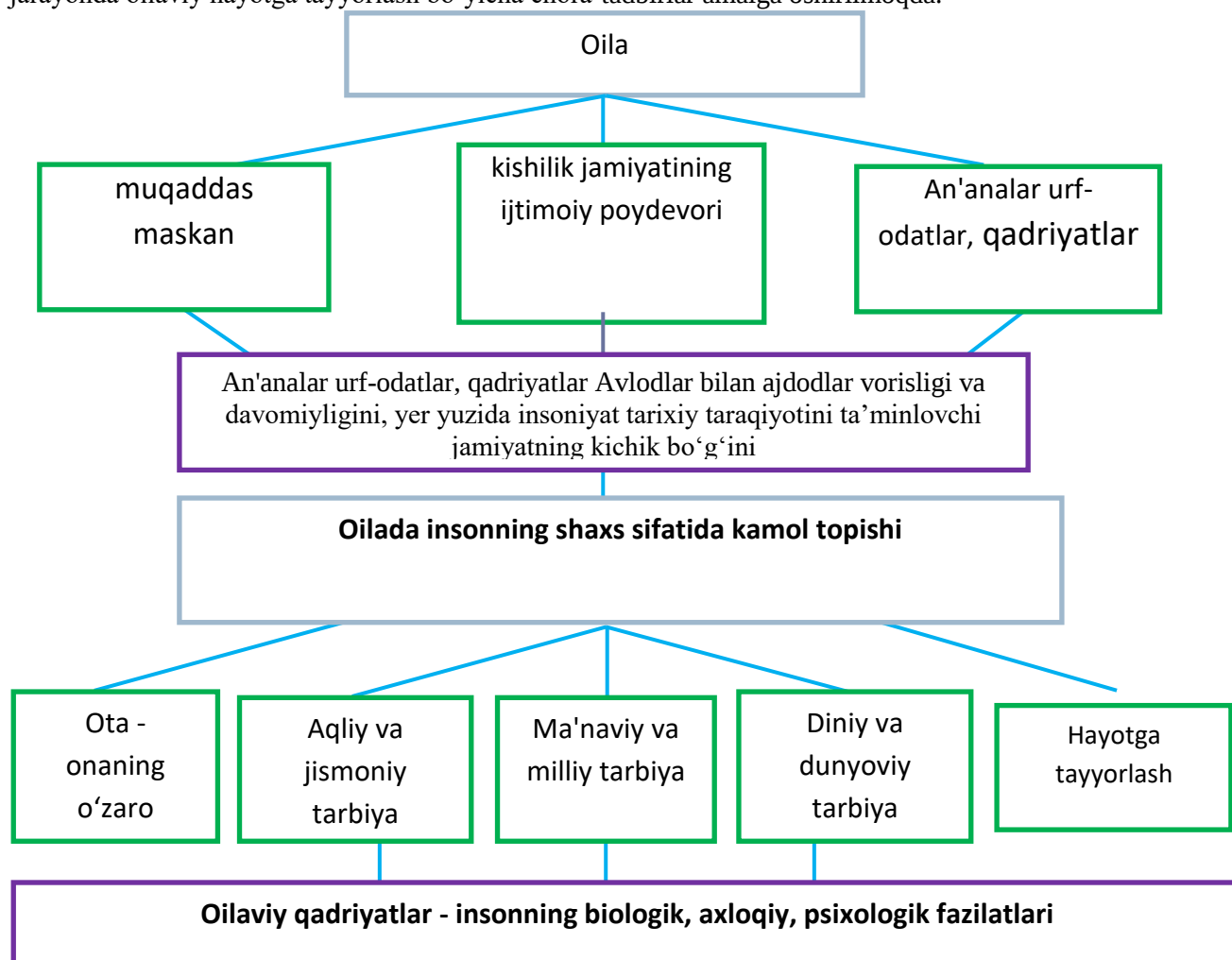
Kirish. Mamlakatimizda Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasida ekanligi, yoshlarga oid davlat siyosatining amalga oshirilishini ta'minlash, oilani qo'llab-quvvatlash, mustahkamlash va himoya qilish, an'anaviy oilaviy qadriyatlarni saqlash Konstitutsiya bilan kafolatlangan [1]. "Inson huquqlariga oid asosiy g'oya va qoidalarini o'ziga singdirgan xalqaro huquqiy hujjatlar – Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" qoidalariga mos ravishda oilani mustahkamlash, uning har bir a'zosi haq-huquqlarini himoya qilish, oilaviy munosabatlarda o'z huquq va erkinliklaridan to'laqonli foydalanishlari uchun imkoniyatlar yaratishga yo'naltirilgan milliy qonunchilik bazasi yaratildi"[2].

Asosiy qism. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi PQ-3808-son

“O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qaroriga muvofiq Xalqaro “Oila kuni”ning nishonlanishi hamda oilaning ijtimoiy salohiyatini mustahkamlash, an’anaviy oilaviy qadriyatlarni saqlash, oilalarda ma’naviy-axloqiy muhitni yaxshilash, oilaviy hayotga tayyorlik mezonlarini uzluksiz ta’lim mazmuniga singdirishga katta e’tibor qaratish belgilangan[3]. Natijada, uzluksiz ta’limning har bir bo‘g‘inida shu jumladan, oliy ta’lim muassalarida ham oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatda bo‘lish modeli talablari va mezonlariga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonda oilaviy hayotga tayyorlash bo‘yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining “Oila, bolalar va yoshlar” deb nomlangan XIV bobida “...Ota-onalar va ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar o‘z farzandlarini voyaga yetguniga qadar boqishi, ularning tarbiyasi, ta’lim olishi, sog‘lom, to‘laqonli va har tomonlama kamol topishi xususida g‘amxo‘rlik qilishga majbur ekanligi, yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, mamlakatidan hamda xalqning boy madaniy merosidan faxrlanishni, vatanparvarlik va Vatanga bo‘lgan mehr-muhabbat tuyg‘ularini shakllantirish to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilishi, davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta’minlaydi, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag‘batlantirishi, yoshlarning intellektual, ijodiy, jismoniy va axloqiy jihatdan shakllanishi hamda rivojlanishi uchun, ularning ta’lim olishga, sog‘lig‘ini saqlashga, uy-joyga, ishga joylashishga, bandlik va dam olishga bo‘lgan huquqlarini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratishi zarur”, deb ta’kidlab o‘tilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi “O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-3808- son Qaroriga muvofiq Halqaro “Oila kuni”ning nishonlanishi hamda oilaning ijtimoiy salohiyatini mustahkamlash, an’anaviy oilaviy qadriyatlarni saqlash, oilalarda ma’naviy-axloqiy muhitni yaxshilash, oilaviy hayotga tayyorlik mezonlarini uzluksiz ta’lim mazmuniga singdirishga katta e’tibor qaratish belgilangan. Natijada, uzluksiz ta’limning har bir bo‘g‘inida ta’lim oluvchilarni baxtli oila modeli talablari va mezonlariga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonda oilaviy hayotga tayyorlash bo‘yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

1-rasm. Oilada insonning shaxs sifatida kamol topishiga ta'sir etuvchi pedagogik va psixologik omillar

Azaldan ma'lumki, zardushtiylikning muqaddas kitobi “Avesto”dan tortib hozirgi kungacha barcha ijod ahllarining asarlariga nazar soladigan bo'lsak, yuksak axloqiy fazilatlarini kamol toptirish va oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash masalasi asosiy o'rinni egallab kelmoqda. O'zbek oilasi o'zida qadimiy ma'naviy qadriyat va an'alarimizni, udum va rasm-rusumlarimizni, ma'naviy, madaniy merosimizni saqlab kelgan va kelmoqda. Sharq xalqlari o'zligini anglash uchun o'z milliy qadriyatlari va milliy madaniyatini asrab-avaylabgina yuksak ma'naviyatga ega bo'ladi. O'zbek xalqida o'z qadriyatlari va o'ziga xos ma'naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda oila yetakchi hisoblanadi. (1-rasmga qarang)

Bola shakllanishining ilk maktabi esa ota-onaning o'zaro munosabatlari majmui hisoblanadi. Ota-ona munosabatlarida namoyon bo'luvchi o'zaro hurmat, mehr-oqibat, halollik, poklik, mehnatsevarlik, insonparvarlik kabi oliy toifadagi qadriyatlar oilada o'zaro munosabatlar maromini vujudga keltiradi. Oiladagi ushbu ijtimoiy jarayon yosh avlodning moddiy olam, ijtimoiy turmush haqidagi tasavvurlari, nuqtayi nazarlari, tushunchalari, dunyoqarashlari va sharqona odob-axloq qoidalari va ularga amaliyotda rioya etishning to'g'ri yo'l-yo'riqlarini ko'rsatadi. Yosh avlodning ma'naviy qiyofasi, ularning xatti-harakati, xulq-atvori dastlab oilaviy munosabat madaniyatida shakllanadi.

Ilmiy manbalarda ham qadriyat masalasi bo'yicha: “Qadriyat inson va jamiyat ma'naviyatining tarkibiy qismi, olamdagi voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladigan tushunchadir”, – deb keltirilgan.

“Qadriyat” atamasi inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan millat, elat yoki qaysidir ijtimoiy guruhlarning manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan tabiat va jamiyat ne'matlari hisoblanib, o'zbek xalqining bebaho boyligi sifatida madaniy-ma'rifiy hodisalar, urf-odatlar, an'alar zahirida inson qadriyatining oshishiga xizmat qiluvchi asosiy omildir. Qadriyatlar umumbashariy, milliy, shaxsiy bo'lishi mumkin. Olam, tabiat va jamiyatning eng muhim tomonlarini, qonun-qoidalarni, aloqadorliklarini ifodalaydigan qadriyatlar umumbashariy xususiyatga ega bo'lib, ular o'z ahamiyatini yo'qotmaydigan, abadiy qadriyatlar hisoblanadi.

Oilaviy qadriyatlar har bir oilaga xos bo'lgan, oila uchun ustuvor hayotiy maqsadlarni belgilaydigan, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni tashkil etadigan va uning hayotiga ta'sir qiluvchi g'oyalar to'plamidir.[4]

Oilaviy urf-odat va qadriyatlarga tegishli bo'lgan holatlarni umumiy va noyob, o'ziga xos marosimlarga ajratish mumkin. Bular:

Birinchidan, oilaviy bayramlar – tug'ilgan kun, navro'z, yangi yil, ramazon va qurbon hayiti kabilar o'zbekistonning aksariyat xonadonlarida qarindoshlar va yaqin do'stlar dasturxon atrofida yig'ilib, har xil esdalik sovg'alarini topshirish, tabriklar yozish, qo'shiqlar va raqslar kuylash odat tusiga kirgan.

Ikkinchidan, hayotdagi muhim voqealarni birgalikda kutib olish – nikoh to'yi, hovli tuyi, diplom olish, bola tug'ilishi bilan barcha qarindoshlari va do'stlarining quvonchlarini baham ko'rish uchun ularni o'tkazilayotgan marosimga taklif qilishadi.

Uchinchidan, oila kengashi – ko'pchilik har kuni yoki haftada bir marta tor doirada kunning qanday o'tgani, qanday voqealar bo'lganligi haqida bahslashish, bu borada o'z fikrlari bilan o'rtoqlashish, maslahat berish uchun yig'ilishadi. Mazkur kengashda hafta oxiri va yaqin kelajak uchun rejalarni muhokama qiladilar.

To'rtinchidan, oilaviy sayohat yoki ziyoratni ko'pchilik odat tusiga kiritib olgan. Buni ta'til davrida iloji bo'lsa, dengizga yoki boshqa shaharga o'z oilasi bilan birga borib o'tkazadi. Ayrimlar dala hovliga borib yoz faslini o'tkazishni afzal ko'radi. Har qanday sayohat uning har bir ishtirokchisiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa oilaviy aloqalarini mustahkamlaydi.

Beshinchidan, esdalik uchun fotosuratlar tushish yoki videofilmlarni olish orqali unutilmas kunlarni eslab turish mumkin. Fotosuratlar tushish, ayniqsa bolali oilalarda yaxshi an'anaga aylangan.

Oltinchidan, turli tadbirlarga, ya'ni kino, teatr, ko'rgazmalar, muzeylar, festivallarga birgalikda borish insonga qiziqarli ma'lumot beradi.

Payg'ambarimiz Muhammad sallolohu alayhi vasallamning marhamat qilishlaricha: “ Ota-ona farzandiga yaxshi xulqdan ham ortiqroq narsa bera olmaydi”. Demak, ota-onaning farzandiga beradigan eng yaxshi hadyasi qimmatbaho kiyimlaru, totli taomlar va sovg'alar emas, balki go'zal xulq, yaxshi tarbiya hamda odob bilan sayqal topgan muomalasidadir.

Taniqli psixolog va psixoterapevt Virdjiniya Satir: “Oila - butun olam mikrokoinoti. Uni tushunish uchun oilani o'rganish yetarli. Oilada mavjud bo'lgan hokimiyat, sirdoshlik, mustaqillik, ishonch, muloqot ko'nikmalari - hayotdagi ko'pgina xodisalar kaliti. Agar biz dunyoni o'zgartirmoqchi bo'lsak, oilani o'zgartirishimiz zarur”, degan fikrlarni bildiradi.

M.A.Makarevich qadriyatlar tizimini quyidagi guruhlariga ajratgan: hayot mazmunini belgilab beruvchi (yaxshilik, yomonlik, baxt, farovonlik), universal (hayotiy (vital), demokratik, ijtimoiy obro'-

e’tibor, shaxsiy rivojlanish, shaxslararo munosabat), norasmiy (an’anaviy, diniy va urbanizatsiyaga oid) va jamoaviy (o‘zaro bir-biriga yordam berish va birdamlik). Hayotiy (vital) qadriyatlarga deganda inson hayotini muhofaza qilish va uzaytirishga yo‘naltirilgan birlamchi va oddiy ehtiyojlar tushuniladi. Hayot mazmunini belgilab beruvchi qadriyatlar esa murakkab tuzilishga ega bo‘lib, butun inson hayotini murakkabliklari va g‘aroyibotlarga boyligini ifoda etadi.[6]

P.A.Sorokin qadriyatlar tizimining uchta turini ajratib ko‘rsatgan: ideatsional qadriyatlar tizimi. Mazkur tizimga doir qadriyatlar va ideallar o‘zgarishsiz va doimiy, mutlaq tavsifga ega bo‘lib, ularni tushunib yetish jarayonida yuzaga keladigan to‘siqlarni yengib o‘tish jarayonida insonda hissiy qoniqish yuzaga keladi; hissiy qadriyatlar tizimi. Mazkur tizimga xos qadriyatlar mutlaq ko‘rinish kasb etmaydi, individ ishtirok etayotgan vaziyat bilan bog‘liqlikda amal qiladi; ideal qadriyatlar tizimi. Ideatsional va hissiy qadriyatlarning umumlashtirish asosida tarkib topadi.[7]

Oilaviy qadriyatlar shakllanish jarayoni o‘z ichiga ijtimoiy, психологик, professional-pedagogik, shaxsiy-o‘zgartiruvchi, motivatsion-qadriy, ривожлантириувчи, ma’naviy-ahloqiy, хулкий funksional komponentlarni oladi (1- jadvalga qarang)

1-jadval.

Oilaviy qadriyatlar shakllanish jarayoni o‘z ichiga oluvchi funksional komponentlar mazmuni

Funksional komponentlar	Mazmuni
Ijtimoiy komponent:	talabaning jamiyatda oilaviy hayot subekti sifatida ko‘rilishi aspekti va oilaviy madaniyat shakllanish jihatlarini aks etadi.
Psixologik-pedagogik komponent:	bo‘lajak mutaxassisning kompetentligi shakllanishini ta‘minlaydi, turli xil uslublar va texnologiyalarni bilishi, xulq-atvor va o‘zaro munosabatlar motivlarini aniqlashga yordam beradi.
Professional-pedagogik komponent	talabani pedagogik faoliyat subekti sifatida ko‘rilishini ta‘minlaydi va bu bo‘lajak o‘qituvchining oilaviy hayotga tayyorlanishiga yo‘nalgan.
Shaxsiy-o‘zgartiruvchi komponent:	talabaning oilaviy hayot va kasbiy faoliyat subekti sifatida yo‘naltiradi. funksional kolmponentlarning turg‘unligi tizimli komponentlar bilan bog‘liqligi bilan belgilanadi.
Motivatsion-qadriy komponent	bo‘lajak qishloq xo‘jaligi mutaxassisining professional va oilaviy-qadriy yo‘nalishlarini o‘z ichiga oladi va bu oilaviy hayotga munosabatni shakllantiradi. Komponent oilaviyqadriy yo‘nalishlarning shakllanganligi, oilaviy tarbiya muammolarga qiziqishning borligi, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash ijtimoiy buyurtma bajarilishi orqali ta‘riflanadi.
Rivojlantiruvchi komponent	bo‘lajak mutaxassisning oilaviy qadriyatlar shakllanishi uchun nazariy asosni yaratadi. Talabalarni tayyorlashda bilimlar integratsiyalanishi lozim: ijtimoiy va oilaviy psixologiya, etnopedagogika, shuningdek ta‘lim-tarbiyaviy jarayonga bilimlar tizimini kiritishga pedagogik bilimlar sindirishga yordam beradi.
Ma’naviy-ahloqiy komponent	pedagog va tarbiyalanuvchi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarga asoslangan ahloqiy yo‘naltirilgan xulq modelini ochib beradi. O‘z o‘rnida bu oilaviy muloqot uchun muhim, o‘zini tutish madaniyati, muloqot va tashqi ko‘rinish madaniyati shakllanadi, bir biriga tolerantlik munosabatlari shakllanadi.
Hulqiy komponent	o‘z ichiga amaliy bilimlarni oladi va oilani xo‘jalik iqtisodiy vazifalari bajarilishini ta‘minlaydi, uning iqtisodiy talablari qondirishini ta‘minlaydi, shuningdek talabalarni oilaviy hayotga tayyorlash uchun o‘qituvchining professional-pedagogik faolmiyatida yetarli bilimlarga egaligi.

Jarayon komponentlari o‘zaro mustahkam aloqadadir va pedagogik oliy o‘quv yurtlari talabalarida oilaviy qadriyatlarning dinamik tizimi rivojlanishi o‘z ichiga oladi.

Yuqoridagi tahlillarga asoslangan holda biz qadriyat va oilaviy qadriyat tushunchasiga o‘zimizning mualliflik yondashuvimizni keltirdik.

Qadriyat - shaxsning axloqiy dunyosi, yashash tarzi va faoliyati uchun ustuvor ahamiyatga ega bo‘lgan, uning kamol topib, ulg‘ayishi va jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rin egallagan moddiy va ma’naviy boyliklari yig‘indisidir.¹

¹ Муаллифлик ёндашуви

Oilaviy qadriyat – akseologik va zamonaviy yondashuvlarga asoslangan moddiy, ijtimoiy va ma’naviy hayot qadriyatlarini insonda shakllantirish va tarbiyalashning funksional va tarixiy rivojlanishini amalga oshiruvchi ijtimoiy qadriyatdir.¹

Xulosa. Ta’lim-tarbiya jarayonida talabalarda oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatlarni rivojlantirishda qadriyat kategoriyalarini bilish va ulardan samarali foydalanish pedagogdan yuqori malakali kasbiy salohiyat hamda pedagogik mahoratni talab etadi. Talabalarda oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatlarni shakllanish jarayonida ijtimoiy, psixologik, professional-pedagogik, shaxsiy-o’zgartiruvchi, motivatsion-qadriy, rivojlantiruvchi, ma’naviy-ahloqiy, xulqiy funksional komponentlarni ajrata olish va ularning bir-biri bilan uzviy aloqadorligini anglab faoliyatni tashkil etish muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. https://www.norma.uz/uz/qonunchilikda_yangi/yangi_tahrirdagi_konstitutsiya. XIV bob.Oila, bolalar va yoshlar.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PQ-3775-son qarori
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 27 iyundagi “O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-3808-son Qarori.
4. Маънавият: асосий тушунчалар изохли луғати. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010. – Б. 707.
5. O‘zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil 1-may
6. Макаревич М. А. Ценность // Российская социологическая энциклопедия / Под общ. ред. Акад РАН Г.В. Осипова. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С.609-610)
7. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. / Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1992. – С. 488-494).

¹ Муаллифлик ёндашуви